

3 · 4

31 / 1983

***Slovenský
národopis***

Na obálke: 1. strana: Matka s dieťaťom. Lučivná, o. Poprad. Foto J. Nový, 1959,
Archív NÚ SAV

4. strana: Rodina. Detail z tabulovej maľby Majstra Pavla z Levoče. Levoča, okolo r. 1520. Tento, ako aj ostatné historicky staršie obrazové doklady, sú z pripravovanej práce PhDr. Sone Kovačevičovej, CSc. o ikonografických materiáloch dokladajúcich život ľudu na Slovensku od VIII. do XVIII. storočia.

Obrazový dokumentárny materiál v čísle poukazuje na historické korene a vývin tradícií rodinného života a spolunažívania, ktorého jednotlivé elementy a zložky pretrvávajú dodnes.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Viera Gašparíková

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Adam Pranda, Antonín Robek

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

ÚLOHA RODINY V ETNOKULTÚRNYCH PROCESOCH V PODMIENKACH SOCIALIZMU

- Úvod (Božena Filová) 344
- Filová, B. (ČSSR): Súčasná rodina ako miesto pôsobenia tradícií spôsobu života 350
- Drobiževová, L. M. (ZSSR): Etnosociologické štúdium rodiny v ZSSR a možnosti porovnávacích výskumov 361
- Todorov, D. (BLR): Obsah, štruktúra a intenzita kultúrneho využitia súčasnej bulharskej rodiny 367
- Biernacka, M. (PLR): Rodinné vzťahy a väzby v dedinskej spoločnosti — tradície a premeny 377
- Morvayová, J. (MLR): Premeny rodinných sviatkov v období socializmu 386
- Griepentrogová, G. (NDR): K niektorým zmenám v partnerských vzťahoch v manželstvách a rodinách pracovne aktívneho obyvateľstva magdeburskej oblasti medzi rokmi 1900 až 1960 399
- Radovanovičová, M. (SFRJ): Podstatné znaky súčasných procesov premien v dedinskej rodine v Srbsku (Etnologický aspekt) 407
- Ždanková, T. A. (ZSSR): Štúdium zmien v tradičnej štruktúre rodiny u národov Strednej Ázie v podmienkach socializmu 414
- Makavejevová, L. (BLR): Etnosociálne aspekty rozvoja súčasných manželských a rodinných vzťahov 427
- Kašubová, M. S. (ZSSR): Tradície a inovácie vo vnútorodinných vzťahoch u národov Juhoslávie 435
- Szyferová, A. (PLR): Procesy premien kultúrnej tradície v miešaných manželstvách na území severného Poľska 445
- Antonić, D. (SFRJ): Autorita starešinu v tradičnej a súčasnej rodine 454
- Divacová, Z. (SFRJ): Súčasná transformácia úloh členov rodiny v obradoch 459
- Provazník, D. (ČSSR): Teoreticko-metodologické problémy výskumu rodiny (Sociologické hľadisko) 466
- Malá, E. (ČSSR): Vplyv kultúrnej orientácie rodiny na kultúrny vývoj detí (Sociologická analýza diferencovaných typov rodín) 479
- Robek, A. (ČSSR): Integrační a desintegrační tendence malé etnické skupiny 487
- Heroldová, I. (ČSSR): Predávaní etnokultúrnych informácií v etnicky homogenných a etnicky heterogenných rodinách 494
- Pranda, A. (ČSSR): Základné činitele procesu prenášania etnokultúrnych tradícií 501
- Kandert, J. (ČSSR): Štruktúra rodiny a tradície 517
- Salner, P. (ČSSR): K postaveniu osôb v dôchodkovom veku v súčasnej vidieckej rodine 524
- Ratica, D. (ČSSR): Rodinná výchova ako forma intergeneračného prenosu etnokultúrnych tradícií 534
- Čukan, J. (ČSSR): K problematike rodinného života baníckej dediny v kapitalizme a v socializme 541
- Štibrányiová, T. (ČSSR): Neúplné rodiny ako problém etnografického štúdia 552
- Rychlíková, M. (ČSSR): K niektorým problémom postavenia ženy v dôchodkovom veku v dedinskej ro-

dine	557	C. Zálešák: Folklórne hnutie na Slovensku (Milan Leščák)	648
Sigmundová, M. (ČSSR): K otázke tradície jedného dieťaťa v rodine	561	Umění a řemesla (Viera Feglová)	649
Stoličná, R. (ČSSR): Vplyv rodiny na udržiavanie tradičných prvkov v stravovaní	569	Kniha o Faustovi (Zora Vanovičová)	650
Profantová, Z. (ČSSR): Antitéza — funkčný prostriedok vyjadrenia patriarchálno-rodinných vzťahov v slovenských prísloviach	575	P. Horák: Struktura a dějiny. Ke kritice filosofického strukturalismu ve Francii (Rasta Stoličná)	651
Kočiš, F. (ČSSR): Kultúra jazykového prejavu v rodine	582	Sozialkultur der Familie (Peter Salner)	652
Gašparíková, V. (ČSSR): Rodina a rozprávačská tradícia	588	Nestelberg (Ema Drábiková)	654
Kiliánová, G. (ČSSR): Význam medzigeneračných vzťahov pre transmisiu ľudovej prózy na Kysuciach	593	Staryj Peterburg (Adam Pranda)	656
Krekovičová, E. (ČSSR): Miesto rodiny v mechanizme fungovania a transmisie piesní v dedinskom prostredí	601	The Future of pastoral Peoples (Peter Podolák)	658
		Geschichte der deutschen Volksdichtung (Mária Kosová)	660
		Truhen und Kästchen (Eva Večerková)	661
		OBSAH 31. ROČNÍKA	663

ROZHLADY

Pozdrav Michalovi Markušovi k sedemdesiatke (Adam Pranda)	607
Vývoj záujmu o etnografický výskum rodiny a jeho súčasné tendencie v západnej etnografii (Viera Urbančová)	611
K otázke etnokultúrneho charakteru súčasnej rodiny v západnej Afrike (Juraj Vámoš)	617
Medzinárodná konferencia MKKKB v Szentendre (Ján Botík)	619
Pracovný seminár o etnických procesoch (Magdaléna Paríková)	625
Činnosť Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV v roku 1982 (Peter Salner)	628

RECENZIE A REFERÁTY

Socializace vesnice a proměny lidové kultury (Adam Pranda)	632
R. Jeřábek a kol.: Proměny jihomoravské vesnice (Ján Podolák)	634
Stratigraphische Probleme der Volksmusik in den Karpaten und auf dem Balkan (Soňa Burlasová)	637
Opera ethnologica 8. ČSAV — Etnografický atlas I. (Peter Slavkovský)	639
J. Podolák: Tradičné ovčiarstvo na Slovensku (Viera Urbančová)	640
V. Nosálová: Slovenský ľudový odev (Viera Urbančová)	642
J. Paličková-Pátková: Ludové kožušníctvo na Slovensku (Viera Urbančová)	644
M. Komorovská: Slovenské črπάky (Jarmila Paličková - Pátková)	647

СОДЕРЖАНИЕ

РОЛЬ СЕМЬИ В ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ПРОЦЕССАХ В УСЛОВИЯХ СОЦИАЛИЗМА

Введение (Божена Филова)	344
Филова, Божена (СССР): Современная семья как место воздействия традиций образа жизни	350
Дробижева, Л. М. (СССР): Этносоциологическое изучение семьи в СССР и возможности сравнительных исследований	361
Тодоров, Д. (Булгария): Содержание, структура и интенсивность культурного потребления в современной болгарской семье	367
Биернацка, М. (Польша): Семейные отношения в деревенском обществе — традиция и перемены	377
Морван, Й. (Венгрия): Перемены семейных праздников в период социализма	386
Грипентрог, Г. (ДДР): К некоторым изменениям в партнерских отношениях в браке и семье активного трудового населения деревень Магдебургской области в период 1900—1960 гг.	399
Радованович, М. (Югославия): Существенные знаки современных процессов изменений в деревенской семье в Сербии	407
Жданко, Т. А. (СССР): Изучение изменений традиционной структуры семьи у народов Средней Азии в условиях социализма	414
Макавеева, Л. (Булгария): Этносоциальные аспекты развития современных супружеско-семейных отношений	427

Кашуба, М. С. (СССР): Традиции и инновации во внутрисемейных отношениях у народов Югославии	435
Шифер, А. (Польша): Перемены культурной традиции в смешанных браках в северных областях Польши	445
Антониц, Д. (Югославия): Авторитет старейшины в традиционной и современной семье	454
Дивац, З. (Югославия): Современные трансформации ролей членов семьи в обрядах	459
Провазник, Д. (ЧССР): Теоретико-методологические проблемы семьи в ЧССР	466
Мала, Э. (ЧССР): Влияние культурной ориентации семьи на культурное развитие детей	479
Робек, А. (ЧССР): Тенденции интеграции и десинтеграции небольшой этнической группы	487
Херолдова, И. (ЧССР): Передача этнокультурной информации в этнически однородных и этнически неоднородных семьях	494
Пранда, А. (ЧССР): Основные факторы процесса передачи этнокультурных традиций	501
Кандерт, И. (ЧССР): Структура семьи и традиция	517
Салнер, П. (ЧССР): К положению лиц пенсионного возраста в современной словацкой деревенской семье	524
Ратица, Д. (ЧССР): Семейное воспитание как форма межпоколенной передачи этнокультурной информации	534
Чукан, Я. (ЧССР): К проблематике семейной жизни шахтерской деревни при капитализме и при социализме	541
Штибрани, Т. (ЧССР): Неполные семьи как проблема этнографического изучения	552
Рихликова, М. (ЧССР): Положение женщины пенсионного возраста в семье в начале 80-х годов 20-го века	557
Сигмундова, М. (ЧССР): К вопросу традиции системы одного ребенка в семье	561
Столична, Р. (ЧССР): Влияние семьи на сохранение традиционных элементов в питании	569
Профантова, З. (ЧССР): Антитеза — функциональное средство выражения патриархально-семейных отношений в словацких пословицах	575
Кочиш, Ф. (ЧССР): Культура языкового проявления в семье	582
Гашпарикова, В. (ЧССР): Семья и рассказчицкая традиция	588

Киллианова, Г. (ЧССР): Значение межпоколенных отношений для трансмиссии народной прозы на Кисуцах	593
Крековичова, Э. (ЧССР): Место семьи в механизме функционирования и трансмиссии песни в деревенской среде	601

ОБЗОРЫ

Юбилей Д-ра Михала Маркуша, канд. наук (Адам Пранда)	607
Развитие интереса к этнографическому исследованию семьи и его современные тенденции в западной этнографии (Вера Урбанцова)	611
К вопросу этнокультурного характера современной семьи западной Африки (Юрай Валоши)	617
Международная конференция МКККБ в Сентендре (Ян Ботик)	619
Рабочий семинар о этнических процессах (Магдалена Парикова)	625
Деятельность Словацкого этнографического общества САН в 1982 г. (Петер Салнер)	628

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ

СОДЕРЖАНИЕ ЖУРНАЛА ЗА 31-й ГОД ИЗДАНИЯ

INHALT

DIE AUFGABE DER FAMILIE IN DEN ETHNOKULTURELLEN PROZESSEN IN DEN BEDINGUNGEN IN SOZIALISMUS	
Einleitung (B. Filová)	344
Filová, Božena (ČSSR): Die gegenwärtige Familie als Wirkungsort der Traditionen der Lebensweise	350
Drobiževa, L. M. (UdSSR): Ethno-soziologisches Studium der Familie in der UdSSR und die Möglichkeiten der komparativen Forschungen	361
Todorov, D. (Bulgarien): Inhalt, Struktur und Intensität des Kulturverbrauches in der heutigen bulgarischen Familie	367
Biernacka, M. (Polen): Familienbeziehungen in der Dorfgemeinschaft	377
Morvay, J. (Ungarn): Die Wandlungen der Familienfeiertage in der Epoche des Sozialismus	386
Griepentrog, G. (DDR): Zu einigen Veränderungen der Partnerbeziehun-	

gen in den Ehen und Familien der werkstätigen Dorfbevölkerung der Magdeburger Börde zwischen 1900 und 1960	399	sion ethnokultureller Informationen zwischen den Generationen	534
Radovanović, M. (Yugoslawien): Wesentliche Merkmale der gegen- wärtigen Veränderungsprozesse in der dörflichen Familie in Serbien	407	Čukan, J. (ČSSR): Zur Problematik des Familienlebens in den Bergen- arbeiterdörfern im Kapitalismus und im Sozialismus	541
Ždanko, T. A. (UdSSR): Studium der Veränderungen in der traditionellen Familienstruktur der Völker in der Mittleren Asien in der sozialistischen Bedingungen	414	Štibrányiová, T. (ČSSR): Die un- vollständigen Familien als Problem des ethnographischen Studiums	552
Makaveeva, L. (Bulgarien): Ethno- soziale Aspekte in der Entwicklung der heutigen Ehe- und Familienbe- ziehungen	427	Rychlíková, M. (ČSSR): Die Stel- lung der Frau im Rentenalter in der Familie zu Beginn der achziger Jahre des 20. Jahrhunderts	557
Kašuba, M. S. (UdSSR): Traditionen und Innovationen in den Interfami- lienbeziehungen der Völker Yugosla- wiens	435	Sigmundová, M. (ČSSR): Zur Fra- ge des Einkindsystems in der Fami- lie	561
Szyfer, A. (Polen): Die Veränderun- gen in der Volkskultur und das Wir- ken der Tradition in den Mischehen in den nördlichen Gebieten Polens	445	Stoličná, R. (ČSSR): Die Einfluss der Familie auf die Beibehaltung traditioneller Elemente in der Bekös- tigung	569
Antonić, D. (Yugoslawien): Die Autorität des Stammesältesten in der traditionellen und in der heutigen Familie	454	Profantová, Z. (ČSSR): Die Anti- these — ein funktionelles Mittel patri- archale Familienbeziehungen in den slowakischen Sprichwörtern aus- zudrücken	575
Divac, Z. (Yugoslawien): Die derzei- tigen Veränderungen in den Rollen der Familienglieder bei den Zeremonien in der Familie	459	Kočiš, F. (ČSSR): Die Kultur der sprachlichen Äusserungen in der Fami- lie	582
Provazník, D. (ČSSR): Theore- tisch-methodologische Probleme bei der Erforschung der Familie in der ČSSR	466	Gašparíková, V. (ČSSR): Die Fami- lie und die Erzähltradition	588
Malá, E. (ČSSR): Der Einfluss der kul- turellen Orientierung der Familie auf die Kulturentwicklung der Kin- der	479	Kiliánová, G. (ČSSR): Die Bedeu- tung der Beziehungen zwischen den Generationen für die Transmission der volkstümlichen Prosa im Kysuce- Gebiet	593
Robek, A. (ČSSR): Integrations- und Desintegrationstendenzen einer klei- ner ethnischen Gruppe	487	Krekovičová, E. (ČSSR): Die Stel- lung der Familie im Mechanismus der Funktion und Transmission der Volkslieder in der dörflichen Um- welt	601
Heroldová, I. (ČSSR): Die Übergabe ethnokultureller Informationen in ethnisch homogenen und ethnisch he- terogenen Familien	494	RUNDSCHAU	
Pranda, A. (ČSSR): Grundlegende Faktoren des Prozesses der Trans- mission ethnokulturellen Traditio- nen	501	Gruss für PhDr. Michal Markuš, CSc. zum 70. Geburtstag (Adam Pranda)	607
Kandert, J. (ČSSR): Die Struktur der Familie und die Tradition	517	Entwicklung des Interesses für die eth- nographische Forschung der Familie und ihre gegenwärtige Tendenzen in der westlichen Ethnographie (Viera Urbanová)	611
Salner, P. (ČSSR): Die Position der Personen im Rentenalter in der heuti- gen slowakischen ländlichen Fami- lie	524	Zur Frage des ethnokulturellen Cha- racters der gegenwärtigen Familie in Westafrika (Juraž Vámoš)	617
Ratica, D. (ČSSR): Die Erziehung in der Familie als Form der Transmis-		Internationale Konferenz IKKKB in Szentendre (Ján Botík)	619
		Arbeitsseminar über die ethnischen Prozesse (Magdaléna Paríková)	625
		Tätigkeit der Slowakischen ethnogra- phischen Gesellschaft bei der Slowa-	

kischen Akademie der Wissenschaften im Jahre 1982 (Peter Salner) . 628

BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE

CONTENTS

ROLE OF THE FAMILY IN ETHNO-CULTURAL PROCESSES UNDER THE CONDITIONS OF SOCIALISM

Introduction (Božena Filová)	344
Filová, Božena (Czechoslovakia): The present day family as the place of activity of the traditions charac- terizing the way of life	350
Drobiževa, L. M. (USSR): The eth- nosociological study of the family in the USSR and the possibilities of comparative researches	361
Todorov, D. (Bulgaria): The content, structure and intensity of the present Bulgarian family	367
Biernacka, M. (Poland): The family relationships in the rural communi- ty — traditions and transformations	377
Morvay, J. (Hungary): The transfor- mations of family holidays in the pe- riod of socialism	386
Griepentrog, G. (GDR): On some changes affecting the relationships of partners in marriages and families of the population of Magdeburg region actively involved in the working pro- cess of a small ethnical group	399
Radovanović, M. (Yugoslavia): The fundamental features of the re- cent transformation processes in the village family in Serbia	407
Ždanko, T. A. (USSR): The investi- gation of changes in the traditional family structure in the Middle Asia nations under socialism	414
Makaveeva, L. (Bulgaria): The eth- nosocial aspects in the development of the present day matrimonial and family relationships	427
Kašuba, M. S. (USSR): Traditions and innovations in the intrafamily re- lationships of Yugoslavia nations	435
Szyfer, A. (Poland): The transforma- tions of folk culture and acting of traditions in the mixed families of the northern regions of Poland	445
Antonić, D. (Yugoslavia): The authority of the senior in the tradi- tional and present day family	454
Divac, Z.: (Yugoslavia): The present- day transformations concerning the	

tasks of the family members in ce- remonies	459
Provazník, D. (Czechoslovakia): Theoretical and methodological prob- lems of the family research	466
Malá, E. (Czechoslovakia): The in- fluence of cultural orientation of the family on cultural development of the children	479
Robek, A. (Czechoslovakia): The in- tegration and disintegration tenden- cies of a small ethnical group	487
Heroldová, I. (Czechoslovakia): The transmission of ethnocultural infor- mation in ethnically homogenous and heterogenous families	494
Pranda, A. (Czechoslovakia): The ba- sic factors representing the process of transmitting the ethnocultural tra- ditions	501
Kandert, J. (Czechoslovakia): The structure of family and the tradition	517
Salner, P. (Czechoslovakia): On the status of persons at the retirement age in the present day village family	524
Ratica, D. (Czechoslovakia): The fa- mily upbringing as a form of inter- generation transmission of the eth- nocultural traditions	534
Čukan, J. (Czechoslovakia): On the problems related to the family life of miner's village in capitalism and so- cialism	541
Štibrányiová, T. (Czechoslovakia): Incomplete families as a problem of ethnographical study	552
Rychlíková, M. (Czechoslovakia): On some problems concerning the po- sition of women of retirement age in the village family	557
Sigmundová, M. (Czechoslovakia): To the question dealing with the tra- dition of a single child in family	561
Stoličná, R. (Czechoslovakia): The family influence on preserving the traditional elements in food	569
Profantová, Z. (Czechoslovakia): Antithesis — a functional means of expressing the patriarchal—family relationships in Slovak proverbs	575
Kočiš, F. (Czechoslovakia): The cul- ture of speech utterance in the fa- mily	582
Gašparíková, V. (Czechoslovakia): The family and the tradition of sto- ry-teller	588
Kiliánová, G. (Czechoslovakia): The significance of the intergeneration re- lations for the transmission of folk prose in Kysuce region	593

Krekovičová, E. (Czechoslovakia):
 The position of family in the mechanism of functioning and transmission of songs in the village environment .

601

COMMENTARY

The jubilee of Ph. D. Michal Markuš (Adam Pranda) . . . . .
 The development of interest in ethnographical family research and its presents day trends in western ethnography (Viera Urbancová) . . . . .

607

611

Ethnocultural character of the present day family in West Africa (Juraj Vámoš) . . . . .
 International conference IKKKB in Szentendre (Ján Botík) . . . . .
 Working seminar on ethnic processes (Magdaléna Paríková) . . . . .
 Activity of the Slovak Ethnographic Society at the Slovak Academy of Sciences in 1982 (Peter Salner) . . . . .

617

619

625

628

BOOKREVIEWS AND REPORTS

CONTENTS OF THE 31TH VOLUME

ZÁKLADNÉ ČINITELE PROCESU PRENÁŠANIA ETNOKULTÚRNYCH TRADÍCIÍ

ADAM PRANDA

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Ak sa zamýšľame nad priebehom procesu prenášania etnokultúrnych tradícií v prostredí vidieckej rodiny a vidieckeho lokálneho spoločenstva predsociálneho obdobia a ak svoje úvahy podriaďujeme potrebe načrtnúť a zároveň pokusu riešiť aj axiologické otázky výskumu ľudových tradícií, do popredia bádateľského záujmu sa nevyhnutne dostáva celý rad pozoruhodných problémov, ktoré môžeme charakterizovať sčasti ako pojmoslovné, sčasti ako metodologické. Aby sme tento proces, ktorý prebieha v skutočnosti nepretržite a ktorý každého človeka bez výnimky sprevádza po celý život, obrazne a doslovne od kolísky až po hrob, mohli podrobnejšie analyzovať a primerane, v jeho zložitých dialektických súvzťažnostiach objasniť, je nevyhnutné naznačené problémy vopred vymedziť a definovať a napokon ich riešiť vo všeobecnej (teoretickej), ale aj v konkrétnej (každodennej) rovine.¹

Táto úloha nie je vôbec ľahká. Rovnako problémy pojmoslovné a metodologické, ako aj na ne nadväzujúce problémy poznávacie a axiologické, sústreďujú sa okolo niekoľkých, akoby uzlových bodov. Silne v zjednodušenej a dialekticky neformulovanej podobe môžeme ich vyjadriť otázkami, koncentrovanými do prísloviak typu „kde“, „čím“ a „ako“

a do otázky, „kto“ alebo „čo“ tento proces podmieňuje a udržiava v rozsahu, že zaslúžene vzbudzuje pozornosť viacerých spoločenskovedných disciplín. Odpovedať na ne však treba z jednoduchej príčiny. Ľudová kultúra a jej progresívne tradície, ktoré sú stredobodom bádateľskej pozornosti etnografickej a folkloristickej vedy od obdobia ich konštituovania, sa práve zásluhou tohto procesu stávajú vo funkčne premyslenom výbere základom tých hodnôt, ktoré si jednotlivci i nastupujúca generácia z kultúrneho dedičstva početných generácií osvojuje a v konečnom dôsledku privlastňuje ako výsledok svojej tvorivej činnosti. Pritom nielen v rodine, ale aj v lokálnom spoločenstve ako v základných prostrediach ich transmisie zohrávajú významnú, v každom prípade nie zanedbateľnú funkciu.

Odpoveď na otázku, formulovanú príslovkou „kde“, poskytuje prostredie rodiny a lokálneho spoločenstva. Aj rodina, aj lokálne spoločenstvo sú medzi sebou navzájom sociálne a kultúrne otvorenými jednotkami. Proces prenášania etnokultúrnych tradícií sa v nich rozvíja nepretržite a dialekticky, pričom v praxi sa uskutočňuje vo všetkých podstatách, ktorými sa javy (činnosti a úkony) ľudovej kultúry charakterizujú. Teda rovnako v podobe materiálnej, ako aj v du-

chovnej, sociálnej a umeleckej. Preto vysvetlovať, že proces interakcie viacerých generácií a ich permanentný kontakt prebieha iba v rodine, a to ako styk generácie rodičov s generáciou detí,² je podľa nášho názoru zjednodušeným chápaním významu lokálneho spoločenstva v tomto procese, alebo naopak, neodôvodneným zveličovaním významu rodiny v ňom. Skutočnosť sa totiž javí odlišne, ak kultúru a jej jednotlivé tradície nechápeme ako jednoliaty, celistvý pojem, ale ako dialekticky zložitý fenomén rôznych podstát.

Podľa nášho názoru má raz rodina, inokedy lokálne spoločenstvo prvoradé alebo druhoradé postavenie podľa toho, o aký druh odovzdávaných a osvojovaných tradícií ide. Rozhodujúcim kritériom je tu ich podstata. Javy (činnosti, úkony), ktoré vystupujú prevažne vo svojej materiálnej podstate, z generácie na generáciu sa odovzdávajú a preberajú predovšetkým v prostredí rodiny preto, lebo rodina je nielen biologickou, ale v spoločenskom ohľade v prvom rade ekonomickou a hospodársko-sociálnou jednotkou, ktorej povinnosťou je zabezpečiť svojim príslušníkom základné materiálne predpoklady pre plnohodnotný život. A naopak, javy (činnosti, úkony), ktorých podstata spočíva prevažne v duchovnej, sociálnej a umeleckej sfére, v rozhodujúcej miere sa prenášajú v prostredí lokálneho spoločenstva preto, lebo odovzdávanie a preberanie tých tradícií vo svojich základných atribútoch a parametroch podlieha schváleniu, odobreniu, súhlasu, kontrole väčšieho počtu ľudí, než je rodina. Je prirodzené, že transmisia etnokultúrnych tradícií tohto druhu sa uskutočňuje aj v rámci rodiny. Pravda, ich prenášanie v rámci rodiny sa vždy v základných ukazovateľoch prispôsobuje platným spoločenským normám.

Je tomu tak preto, lebo proces transmisie etnokultúrnych tradícií je podriadený zmyslu a potrebám platných spo-

ločenských noriem. A hoci spoločenské normy nemajú písomne kodifikovanú podobu, predsa sú všeobecne uznávané a v rodine ako základnej bunke a forme organizácie ľudskej spoločnosti platné. Dodržiavanie ich záväznosti spontánne i cieľavedome zabezpečuje lokálne alebo širšie spoločenstvo. Preto preberané tradície zodpovedajú základným etickým princípom jeho postojov, systému jeho hodnotových orientácií a rodina ako osobitná jednotka, ale takisto aj ako súčasť spoločenstva sa im z rôznych príčin a vo vlastnom záujme viac alebo menej prispôsobuje.

Nájsť odpoveď na druhú otázku, na otázku „čím“, sme sa usilovali už dávnejšie, a to v samostatnom príspevku.³ Pozornosť sme v ňom venovali najmä výpočtu a charakteristike mechanizmov, ktoré sa na tomto procese podieľajú a ktoré jeho priebeh v skutočnosti zabezpečujú. Dospeli sme k záveru, že transmisia etnokultúrnych informácií a samozrejme aj tradícií sa v najširšom zmysle slova v tradičnej kultúre ľudu realizuje predovšetkým takými mechanizmami, ktoré zodpovedajú priamemu kontaktu jednotlivých generácií.⁴ V tejto súvislosti treba pripustiť, na čo upozornili aj iní bádatelia, ktorí sa zaoberajú výskumom problematiky výchovy v rodine, že platnosť tohto konštatovania je všeobecná. Platí aj v najnovšom období; napriek pôsobeniu hromadných oznamovacích prostriedkov sa prenášanie etnokultúrnych tradícií materiálnej i spoločenskej podstaty v rozhodujúcej miere naďalej uskutočňuje v intímnom prostredí neformálnych skupín. Najpriamejší kontakt viacerých generácií prebieha nesporne v rodine, a to v procese rodinnej výchovy.⁵

Nie na poslednom mieste stojí otázka „ako“. Jej výskum umožňuje spoznať spôsoby, prostredníctvom ktorých sa proces prenášania etnokultúrnych tradícií medzigeneračne uskutočňuje. Používané spôsoby môžu pritom byť z hľadis-

ka svojho pôsobenia zámerné (vedomé) i neuvedomované, verbalizované i mlčky napodobňované, zjavné i spontánne, akoby náhodné a mimovoľné. Preberanie sa môže uskutočňovať v rámci darovania alebo dedenia, pozorovania alebo napodobňovania, vedomého, ale aj spontánneho odovzdávania. Ako vidieť, jestvuje veľa rôznych spôsobov a podôb osvojovania si nielen špecifických hodnôt a atribútov materiálnej podstaty (ako sú výrobné nástroje a pomôcky, zručnosť a znalosti technológie práce), ale aj hodnôt psychickej podstaty (najmä názorov, postojov, správania, systému hodnotových orientácií atď.).

A nakoniec nás v tejto súvislosti zaujímajú základné činitele. Ich význam spočíva v tom, že vlastné odovzdávanie a preberanie etnokultúrnych tradícií organizujú na rôznom stupni a v odlišnej miere spontánnosti alebo zámernosti ako nepretržitý a cieľavedomý proces. V prostredí rozvíjania tradičnej kultúry ľudu, ako na to ďalej osobitne upozorníme, vyznačujú sa niektorými špecifickými črtami, ktoré sa v iných sociálnych a kultúrnych prostrediach (napr. v prostredí mesta, vrstvy vzdelancov a pod.) tak výrazne neuplatňujú.

Tieto činitele sa dajú pomerne presne a výstižne charakterizovať pojmami „výchova“, „učenie“ (učenie sa) a „začleňovanie sa“ (zospoločenšovanie jednotlivca, socializácia, enkulturácia).⁶ Všetky spomenuté činitele svojím pôsobením sledujú v podstate ten istý zámer a cieľ: vedomé začleňovanie jednotlivca, jeho „vrastanie“ do širšieho sociálneho a kultúrneho prostredia, než akým je rodina. Sociálne prostredie daného lokálneho spoločenstva nie je pritom pasívnym pozadím tohto procesu. Vystupuje v ňom ako aktívny moment formovania osobnosti človeka.⁷ Aj z týchto príčin sa spomenuté pojmy výchovy, učenia a socializácie definujú neraz veľmi blízko, akoby sa vo svojom obsahu zamieňali alebo stotožňovali.

Týmto otázkam sa doteraz v slovenskej etnografickej vede, až na ojedinelé a neraz iným smerom zamerané príspevky z posledného obdobia, nevenovala dostatočná pozornosť, hoci podľa nášho názoru si spomenuté činitele, fungujúce ako sprievodné stimuly onoho nepretržitého procesu prenášania etnokultúrnych tradícií, zvýšený záujem plne zasluhujú nielen ako celok, ale aj jednotlivivo vzhľadom na svoj spoločenský význam v biodromálnom cykle človeka. V našom príspevku sa túto problematiku pokúsime nielen naznačiť, ale aj stručne riešiť. Uvedomujeme si, že ju z rôznych príčin nebudeme môcť úplne vyčerpať. Preto sa domnievame, že sa budeme musieť k nej neskôr a v iných súvislostiach znovu vrátiť, a to vo viacerých analytických i syntetických štádiách.

Skôr ako by sme upozornili na rozdiely v chápaní spomenutých pojmov jednotlivými príbuznými spoločensko-vednými disciplínami (antropológiou, pedagogikou, všeobecnou i sociálnou psychológiou, sociológiou, kultúrológiou atď.), treba si zo všeobecných pozícií ujasniť, čo treba rozumieť pod najčastejšie používaným termínom etnografickej vedy, pod kategóriou „ľudová kultúra“. Tento moment pokladáme v našej súvislosti za dôležitý. Jeho dôležitosť vyplýva nielen z poznania významu a pôsobenia sociálneho a kultúrneho prostredia, v ktorom proces prenášania etnokultúrnych tradícií sa uskutočňuje (teda rodiny a lokálneho spoločenstva), ale aj vlastných základných činiteľov (výchovy, učenia a cieľavedomého začleňovania sa jednotlivca do daného sociálneho a kultúrneho prostredia, ktoré osvojovanie a interiorizovanie progresívnych tradícií z kultúrneho dedičstva predchádzajúcich generácií umožňujú), aby sa mohli naďalej uplatňovať rovnako v užších (rodinných), ako aj v širších (lokálnych, regionálnych alebo etnických) podmienkach.

Pre štúdium objasnenia významu základných činiteľov v procese prenášania etnokultúrnych tradícií musíme mať neustále na zreteli tri skutočnosti. Po prvé, kultúra ľudu, rovnako jej tradičná, ako aj najnovšia podoba, je fenoménom nielen neobyčajne dynamickým, ale — čo je vari ešte dôležitejšie — aj dialekticky značne zložitým a viacvrstvovým. Jej zložitosť spočíva v mnohorakosti podstát jednotlivých javov (zložiek a úsekov), ako sme na ne už upozornili, keď sme naznačili, že pri analýze pojmu kultúry musíme vždy vychádzať z poznania, že kultúra má v každom svojom prejave rovnako zložku (stránku) materiálnu i materiálovú, ako aj stránku spoločenskú (duchovnú, sociálnu alebo umeleckú).

Po druhé, dynamika vývinu fenoménu kultúry sa prejavuje v kategórii času a priestoru. To znamená, že o konkrétnom jave kultúry platí v určitom, viac alebo menej ohraničenom čase a priestore, že sa nemusí zhodovať so situáciou hoc aj na tom istom mieste, ale v inom časovom priereze. Inými slovami, rovina všeobecná a rovina konkrétna sa medzi sebou poväčšine navzájom značne odlišujú napriek tomu, že ide o ten istý skúmaný jav kultúry, o spôsob života ľudu toho istého lokálneho (regionálneho alebo etnického) spoločenstva v konkrétnom čase a priestore.

Po tretie, každý človek je v tom istom čase členom viacerých spoločenských zoskupení, ktoré sú vo vzťahu k lokálnemu spoločenstvu viac alebo menej otvorené. Tak je členom určitej rodiny, ale aj záujmovej skupiny, vekového alebo pracovného kolektívu, spoločenskej, politickej a inej organizácie. Vo svojom živote plní viacero rolí. Každá sociálna rola vyžaduje určitý typ činnosti, a teda aj zapojenie iných stránok jeho osobnosti do aktivity. Základy jeho osobnosti — myslenie, postoje, hodnotové orientácie, sústava etických, mravných a estetických noriem, svetonázor, politické

presvedčenie atď. — sa utvárajú vždy na pozadí aktivity tých stránok osobnosti, ktoré sa v danej role predovšetkým presadzujú. A keďže každá z rolí sa uskutočňuje v inom konkrétne orientovanom prostredí, je charakter aktivity človeka v iných polohách. Jednoducho, človek plní niekoľko rolí a v každej sa prejavuje ináč.⁸

Analyzovať rozsah a dosah pôsobenia základných činiteľov v procese prenášania etnokultúrnych tradícií nemožno dostatočne hlboko, ak pritom neberieme do úvahy naznačené rozdiely sociálneho a kultúrneho prostredia, v ktorom daný proces prebieha. Okrem toho treba pri analýze vychádzať aj z poznania, o ktoré prostredie ide, či je to prostredie jednotlivcej rodiny, určitej záujmovej skupiny alebo celého lokálneho spoločenstva. Uvedomiť si túto skutočnosť treba najmä preto, lebo výchovou, učením a socializáciou, presnejšie a správnejšie, procesom výchovy, procesom učenia (učenia sa) a procesom začleňovania sa (socializácie, enkulturácie atď.) v konkrétnom lokálnom spoločenstve prechádza v skutočnosti každý jednotlivec. Každý človek je najskôr objektom týchto spoločenských procesov, aby sa neskôr, za určitých podmienok a všeobecne známych okolností, sám stal nakoniec ich subjektom a rozhodujúcim tvorcom.

Všetky vymenované činitele sú z tohto hľadiska dôležitou, ak už nechceme povedať rozhodujúcou zložkou (stránkou, súčasťou alebo podstatou) spoločenského života. Znamenajú nielen postupné, neuvedomelé, nenásilné a často mimovoľné začleňovanie (i začleňovanie sa) jednotlivca do príslušného lokálneho spoločenstva, akési vrastanie do spôsobu jeho života a kultúry, ale takisto aj cieľavedomé, zámerné, trvalé a nepretržité pôsobenie spomenutých činiteľov na človeka, na jeho aktivitu v záujme preberania a osvojovania si určitých vzorov správania, interiorizovanie niektorých,

viac alebo menej všeobecne prijatých a uznávaných foriem medziľudských vzťahov a kultúrnych činností.

V tejto súvislosti nemôžeme nepripomenúť, že pojem výchovy, učenia (učenia sa) a socializácie objasňujú príslušné spoločenskovedné disciplíny, v ktorých sú predmetom vedeckého bádania, značne rozdielne. Na rozdiely v ich interpretovaní sčasti upozornil už príspevok o etnografickom štúdiu rodinnej výchovy z hľadiska pojmu a kontextu.⁹ Naznačené odlišnosti vyplývajú jednak z rozdielneho prístupu jednotlivých vied k objektu a predmetu svojho bádania, jednak z úrovne poznania významu daných činiteľov v živote človeka, predovšetkým v zameraní na spôsoby osvojovania si jestvujúcej úrovne kultúry, ktorá sa ako sociálny komplex reprezentuje tromi základnými komponentami: ľudskou prácou, ľudským vedomím a ľudskou rečou.¹⁰

V záujme lepšieho pochopenia našich východísk, ale aj záverov, ku ktorým sme dospeli vďaka terénnym výskumom pôsobenia daných činiteľov na proces prenášania etnokultúrnych tradícií,¹¹ uvedieme definície, pomocou ktorých jednotlivé spoločenskovedné disciplíny objasňujú svoje chápanie a interpretovanie významu spomenutých činiteľov. Na ich pozadí potom oveľa zreteľnejšie vystúpi hodnotenie pôsobenia príslušných činiteľov etnografickou vedou v tomto zložitom nepretržite dialekticky prebiehajúcom procese.

Antropológia pojem výchovy definuje ako zámerné formovanie telesných a duševných vlastností ľudí, a to obzvlášť v období ich detstva a mladosti. Pritom uznáva, že z formálneho hľadiska výchovné pôsobenie na človeka má stránky zámerné a uvedomelé, ako aj stránky mimovoľné a spontánne. Prostredníctvom výchovy sa zabezpečuje rovnako osvojovanie, ako aj stupňovanie kultúry, a to nielen v rôznych sociálnych skupinách, ale aj u jednotlivcov.¹²

Pre ďalšiu vednú disciplínu, pre pedagogiku, pojem výchovy vystupuje vo funkcii základnej kategórie vedeckého poznania a spoločenskej praxe. Pedagogická veda výchovu chápe a definuje ako špeciálne organizovaný a usmerňovaný proces cielavedomého pôsobenia na vnútorný vývin subjektu, pričom sa tento proces uskutočňuje v intenciách spoločenských záujmov a potrieb.¹³ Aj z týchto príčin sa štúdium problematiky výchovy v pedagogickej vede vždy prednostne zameriava na dve aktuálne úlohy: na objasnenie priebehu výchovného procesu v jednotlivých vekových obdobiach života človeka a na vytvorenie jeho ideálneho modelu v podmienkach činnosti špeciálnych spoločenských inštitúcií.¹⁴

Pre potreby analýzy významu základných činiteľov v procese prenášania etnokultúrnych tradícií pojem výchovy najucelenejšie definuje Odborová pedagogická encyklopédia Slovenska (OPES), ktorá sa u nás pripravuje do tlače, a to najmä v heslách *Výchova* a *Výchovné činitele*.¹⁵ Pojem výchovy sa v nich charakterizuje ako jedna z najdôležitejších a zároveň aj najzodpovednejších ľudských činností, ľudskej spoločenskej praxe. V historickom vývine sa zabezpečovala vo všetkých spoločensko-ekonomických formáciách, v rámci ktorých nadobúdala špecifické atribúty, podmienené príslušnými sociálno-ekonomickými vzťahmi.¹⁶ V tejto súvislosti treba ešte pripomenúť, že proces výchovy prebieha a uskutočňuje sa vždy vo všetkých prostrediach organizácie ľudskej spoločnosti, a to predovšetkým v rodine, ale aj v rôznych neformálnych skupinách, ktoré sa v rámci lokálneho spoločenstva dočasne alebo na dlhšiu, neurčitú dobu vytvárajú, a samozrejme, aj v osobitne organizovaných a rôzne zameraných spoločenských inštitúciách.

Ďalšie spoločenskovedné disciplíny výchovu chápu v prvom rade z hľadiska niektorých jej zložiek (stránok alebo sú-

časť). Tak psychológia ju definuje ako proces formovania mravného uvedomenia, mravného presvedčenia, mravného konania a správania jednotlivých osobností a kolektívov;¹⁷ sociálna alebo pedagogická psychológia uprednostňuje zas výskum psychologických zákonitostí, ktoré proces výchovy nastoľujú na všetkých úrovniach a polohách v rodine, v škole, v detských a mládežníckych organizáciách, v spolkoch a rôznych záujmových združeniach, v osvetových, kultúrnych, telovýchovných a iných zariadeniach a pod.¹⁸ A nakoniec sociológia výchovu skúma a analyzuje predovšetkým ako proces, v rámci ktorého príslušníci staršej generácie vedome a zámerne vplývajú na mladú generáciu, aby jej odovzdali svoje skúsenosti a vedomosti, a tak v nej vypestovali určité zručnosti a návyky, potrebné na udržanie života.¹⁹

Ak uvedené definície navzájom porovnáme, dospejeme k jednoznačnému záveru, že príslušné spoločenskovedné disciplíny vo výchovnom procese zdôrazňujú v prvom rade zámernosť, cieľavedomosť a inštitucionalizovanosť. Výchovný proces ako úlohu a povinnosť pripisujú v prvom rade osobitne vytvoreným spoločenským inštitúciám, ktoré ho zabezpečujú buď s prihliadnutím na vek človeka (odlišne v detstve a mladosti a inak v dospelosti) alebo z hľadiska špeciálnych stránok, zložiek a súčastí výchovy (teda ako výchovu mravnú, pracovnú, estetickú, svetonázorovú, náboženskú, politickú, telesnú atď.).

V prostredí ľudovej kultúry sa výchova chápe a uskutočňuje predovšetkým ako poučovanie a presvedčanie, a nie v rámci riadenej aktivity vychovávateľov. Sociálne a kultúrne hodnoty, normy, postoje, spôsoby správania a konania sa vo výchovnom systéme vidieckeho prostredia odovzdávajú a osvojujú prostredníctvom viac alebo menej zdanlivej i skutočne pasívnej účasti vychovávaného jednotlivca, čo vyplýva v pr-

vej fáze z jeho veku, no ktorý sa v procese výchovy postupne mení na aktívneho spolutvorcu daného sociálneho a kultúrneho prostredia, na tvorca všetkých hodnôt, ktoré príslušné prostredie vytvára, charakterizuje a v konečnom dôsledku aj využíva.²⁰

Ak proces výchovy vo vidieckom prostredí definujeme z hľadiska transmisie etnokultúrnych tradícií, etnografická definícia nevyhnutne upozorňuje, že výchova v najširšom zmysle slova vedie jednak k priamej reprodukcii, jednak k modifikácii sociálnej a kultúrnej skutočnosti daného spoločenstva, pričom sa z hľadiska svojho obsahu a pôsobnosti vo veľkej miere prekrýva s chápaním pojmu učenie a socializácia. Je samozrejmé, že nejde pritom, ako by sme to mohli na prvý pohľad predpokladať, ani o náhodné, ani o neuvedomované prekrývanie, ale o skutočnú, vnútornú súvislosť a závislosť týchto troch príbuzných, na seba časovo i vecne nadväzujúcich spoločenských aktivít, o ich vzájomnú, organickú, bytostnú spätosť a zviazanosť.

Proces výchovy vo vidieckom prostredí etnografická veda definuje ako dynamický systém interakcií objektu (objektov) a subjektov výchovy, ktorej cieľom je čistá alebo totožná reprodukcia špecifických, ideálnych a reálnych sociálnych a kultúrnych vzťahov a hodnôt. V spomenutom prostredí výchova sa uskutočňuje jednak spontánne, v rámci každodenných pracovných a spoločenských stykov a kontaktov príslušníkov rôznych generácií, jednak je riadená latentnou alebo transparentnou cieľavedomosťou,²¹ ktorú vidiecke obyvateľstvo — podľa nášho názoru veľmi výstižne a jednoznačne — charakterizuje slovami „zabezpečiť dieťaťu každodenný chlieb“, „dať, vložiť do ruky dieťaťu chlieb, zamestnanie“, „naučiť dieťa základným znalostiam, ovládanie ktorých je potrebné v záujme uplatnenia sa v budúcom povolani“ a pod.²²

Výroky tohto druhu nie sú ojedinelé. U príslušníkov starších generácií možno sa s nimi stretnúť takmer všeobecne. Vyplývajú, zdá sa, z niekoľkých skutočností. Po prvé, z poznania, že proces výchovy sa v tomto prostredí nediferencuje, neoddeľuje od materiálnej zložky spôsobu života, ale ani od duchovného obsahu procesu učenia. V oblasti Kysúc a stredného Pohronia²³ sme napríklad s prekvapením zaznamenali, že najstaršia generácia pojem výchovy, vychovávanie v bežnom, pedagogickom zmysle slova akoby nepoznala. Používa ho prevažne vo význame „poskytnúť dieťaťu hmotnú zábezpeku, vyživíť, odchovať“.²⁴

Ako vidieť, základom chápania je činnosť slovesný tvar „vy-chovať“ (zabezpečiť materiálne predpoklady k životu). Myslí sa tým v prvom rade „chova“ (chôva, chovanie) nielen vo význame stravy, potravy, jedla, stravovania,²⁵ ale ešte širšie, aj bývanie a ošatenie a len akoby v druhom pláne jestvovalo to, čo možno pomenovať duchovnou stránkou „vý-chovy“, „vy-chovania“. Či ide o poznatok všeobecne platný na území celého Slovenska, bude treba overiť ďalšími terénnymi výskumami aj v iných oblastiach.

Po druhé, toto chápanie vyplýva aj z poznania, že výchova je v prvej fáze, v útlom a predškolskom veku dieťaťa, prevažne jednosmerná; charakterizujú ju najmä materiálne starosti, odovzdávanie materiálnych hodnôt ľudových tradícií (v strave, bývaní, ošatení a v príprave k práci). Až v ďalšom období, v mladosti a dospievaní, stáva sa bilaterálnou alebo multilaterálnou aktivitou, ktorá je vo svojich základoch silne determinovaná nielen individuálnymi a lokálnymi, ale aj nadlokálnymi (regionálnymi a etnickými) tradíciami. V druhej fáze sa popri materiálnej zložke tradícií naplno presadzuje aj stránka duchovná, a to v prvom rade vo sfére etiky, morálky, praktickej etikety, esteti-

ky atď., ako aj rôznych zvykov a obyčajov biodromálneho cyklu človeka i kalendárneho cyklu života, pracovných a spoločenských návykov a pod.

Vyslovené úvahy a myšlienky vystihujú však len jednu stránku výchovného procesu, ktorého v prostredí rodiny a lokálneho spoločenstva objektami a subjektami sú príslušníci rôznych generácií. Ak sa nad uvedenou definíciou hlbšie zamyslíme, ukáže sa nevyhnutné vziať vo výchove jednotlivca, ako aj v medzigeneračnej transmisii progresívnych hodnôt jeho kultúry vo vidieckom prostredí, do úvahy aj niektoré ďalšie, nielen všeobecne platné konštatovania typu, že výchova je procesom trvalým, rovnako spontánnym, ako aj zámerným atď., ale aj momenty špecifické.

Aby sme mohli priebeh procesu výchovy v spomenutých základných prostrediach lepšie pochopiť, treba pripomenúť niekoľko známych skutočností. Vo svojom súhrne navzájom vytvárajú ucelený, pritom však neustále sa meniaci dynamický systém.

V tejto súvislosti treba v prvom rade zdôrazniť, že výchova sa v ľudovom prostredí vždy uskutočňuje ako neoddeliteľná súčasť ostatných životných aktivít.²⁶ To znamená, že sa nerealizuje pomocou osobitných, na tento cieľ vytvorených spoločenských inštitúcií (typu školy, výchovného zariadenia a pod.). Výchova ako činnosť je úzko, bezprostredne zviazaná s prácou, presnejšie s cielavedomou prípravou zaradiť mladého jednotlivca do pracovného procesu. Takisto je zviazaná s procesom učenia a so zámerom začleniť mladého jednotlivca do jestvujúceho sociálneho a kultúrneho kontextu v rámci príslušného lokálneho spoločenstva.

Druhým z charakteristických znakov výchovy ako procesu prenášania etnokultúrnych tradícií v ľudovom prostredí je poznanie, že významnú úlohu v ňom zohráva sila a životnosť niektorých tradícií v spôsobe života a kultúre lokál-

neho spoločenstva, a to bez ohľadu na to, v akej podstate vystupujú, či sú materiálne, duchovné, sociálne alebo umelecké. Preto môžeme medzi ne na jednej strane zaradiť napríklad pracovné nástroje, pomôcky a výrobné postupy (znanosti ich používania v jednotlivých druhoch ľudových zamestnaní, domácej výroby, ľudových remesiel atď.), spoločne organizované a vykonávané práce (v rodinnom prostredí napríklad priadky, páračky peria, zabíjačku atď., v rámci lokálneho spoločenstva verejne zabezpečovanú ochranu úrody, nehnuteľného majetku pred požiarom, úpravu ciest, verejných priestranstiev a budov, vzájomnú výpomoc pri rôznych živelných pohromách, ale aj rodinných nešťastiach, pri nárazových prácach v poľnohospodárstve, chove dobytká, pri výstavbe rodinného domu a pod.).

Na druhej strane v tejto pozícii vystupujú hodnoty duchovného a umeleckého charakteru, ako sú rôzne prejavy a druhy rodinného, výrobného a pracovného zvykoslovia, slovesného, tanečného, hudobného alebo výtvarného umenia (napr. povesti, rozprávky, príslovia, porekladá, ľudové piesne, drevorezba, maľby na skle, výšivky, čipky, výrobky ľudovej keramiky atď.). Hoci ide o prejavy každodenného spôsobu života a kultúry, niektoré z nich svojimi koreňmi a výpovednou hodnotou sú zakotvené hlboko v minulosti, siahajúc neraz použitými prvkami technológie alebo významovým zaradením týchto prvkov až do obdobia prvobytnej spoločnosti.²⁷

Ako ďalší znak výchovného procesu v ľudovom prostredí vystupuje skutočnosť, že v období triednej spoločnosti túto funkciu preberajú aj niektoré spoločenské inštitúcie. V období feudalizmu hlavnou výchovnou inštitúciou bola cirkev (kostol ako reprezentant vierovyznania), pričom transmisiu kultúry značne ovplyvňovala aj vrchnosť, rôzne predpisy cechového zriadenia a od 18. storočia aj škola; tieto inštitúcie svoju

pozornosť zameriavali najmä na výchovu náboženskú a mravnú. V období buržoáznej spoločnosti sa výchovou — okrem už spomenutých inštitúcií — začali zaoberať aj ďalšie spoločenské zariadenia, ako mládežnícke spolky, rôzne záujmové združenia, kultúrne, osvetové, telovýchovné, športové, odborové, politické a iné organizácie. Výchovný proces zabezpečovali nielen u detí a mládeže, ale významným podielom sa orientovali aj na dospelých. Pritom sa zameriavali na rozvoj rovnako samého procesu výchovy ako takej, ale aj jednotlivých jej zložiek (na výchovu rozumovú, citovú, mravnú, estetickú, pracovnú, športovú, politickú a mnohé ďalšie).²⁸

V tejto súvislosti žiada sa ešte pripomenúť, že obsah, formy a metódy zabezpečovania rozvoja výchovného procesu v rodine a lokálnom spoločenstve, ako aj jeho jednotlivých zložiek sa v historickom procese neustále menia, dopĺňajú a zdokonaľujú. Tento poznatok môžeme dokumentovať súčasnosťou; v období po druhej svetovej vojne sa proces výchovy detí, mládeže a dospelých začal neobvykle urýchľovať aj zásluhou nových spoločenských inštitúcií. Máme na mysli hromadné oznamovacie prostriedky (tlač, film, rozhlas, televíziu atď.).²⁹ Nebývalý rozvoj zaznamenali však aj rôzne školské a mimoškolské výchovné a osvetovo-kultúrne zariadenia, ako sú jasle, materské školy, pionierske tábory, školy v prírode, rozmanité telovýchovné, mládežnícke, športové, odborné, politické a iné inštitúcie (napr. aj typu knižnic, klubov mládeže, domov kultúry a pod.).

Výchovný proces v ľudovom prostredí sa vyznačuje však aj ďalšími znakmi. Na jeden z nich upozornili výsledky etnografického štúdia postavenia ženy a matky v tradičnej roľníckej rodine. Všeobecne sa predpokladalo, že v rodinnej výchove rozhodujúcim činiteľom je osobnosť matky, u chlapcov v období dospievania (v rámci prípravy k práci

a začleňovania do pracovného procesu) zas osobnosť otca. Výskumy ukázali odlišnú situáciu. Výchova detí predškolského veku spočívala v prevažnej miere na tej žene, ktorá viedla domácnosť. Táto žena mala relatívne najviac času a príležitostí starať sa o deti a venovať sa ich výchove najmä vtedy, keď bola ich matka v práci (či už v rámci rodinného hospodárstva alebo v inom zamestnaní).

Na slovenskom vidieku touto ženou bola najčastejšie stará matka.³⁰ Na jej prioritné postavenie vo výchove najmladších príslušníkov nastupujúcej generácie upozorňujú aj poznatky z výskumov dialektológov. Ich bádania potvrdzujú, že v jazykovom prejave detí predškolského veku, o ktoré sa starajú prevažne staré matky, v slovníku a v štylistike sa vyskytuje podstatne širšia a výraznejšia vrstva jazykových archaizmov než v jazykových prejavoch strednej (rodičovskej) generácie, ktorá už prešla jazykovou výchovou v škole.³¹

Z toho, čo sme doteraz povedali o výchove ako o činiteli procesu prenášania etnokultúrnych tradícií, vyplýva, že výchova je fenoménom, ktorý sprevádza vývin ľudstva od samého začiatku. Jej rozsah, cieľ, metódy a obsahová náplň sú vždy určované potrebami príslušnej ekonomicko-spoločenskej formácie, požiadavkami rozvoja jej materiálnej základne a duchovnej nadstavby.³² Mladému jednotlivcovi poskytuje nevyhnutné informácie, užitočné nielen v záujme prežitia, ale podstatne viac, v záujme jeho plnej sebarealizácie v ďalšom živote. V tomto zmysle výchova je procesom odovzdávania a osvojovania si potrebných pracovných skúseností a životných návykov.

Keďže v tomto procese ide nielen o spontánne, ale aj o cieľavedomé pôsobenie na príslušníkov najmladšej generácie v záujme prebrania osvedčených vzorov medziľudských vzťahov, staršie generácie výchovu detí a mládeže veľa ráz primerane stimulujú. Ako stimul na

jednej strane používajú pochvalu (prísľub, povzbudenie, odmenu atď.), na druhej strane trest (pokarhanie, pohrozenie a pod., používané so zámerom odstrašiť najmä v detskom veku, prípadne pri nedostatočnom alebo málo aktívnom osvojovaní si presadzovaných vzorov správania a konania). V tomto zmysle výchova je — najmä v spomenutom veku — procesom evidentne jednosmerným.

Odišná je v tomto smere situácia v učení, do ktorého proces výchovy postupne a nezadržateľne prerastá zásluhou čím ďalej tým sústavnejšieho zapájania dieťaťa do práce.³³ Učenie je v zmysle známych definícií príbuzných spoločenskovedných disciplín v podstate procesom osvojovania si nových vedomostí, poznatkov a spôsobov správneho reagovania na jestvujúce sociálne a kultúrne situácie. Je procesom získavania skúseností a ich uplatňovania v nových situáciách, procesom organizovania správania na základe využívania minulých skúseností.³⁴

V tejto súvislosti nepokladáme za potrebné analyzovať ani jednotlivé druhy a podmienky učenia, ani fázy a priebeh jeho procesu, ani faktory a výsledky, ani fyziológiu a teóriu učenia. Vo vzťahu k problematike transmisie etnokultúrnych tradícií stačí zdôrazniť, že na začiatku procesu učenia, v útlom veku dieťaťa, je nenáročná hra s rozličnými jednoduchými predmetmi (drievkami, kameňkami, vetvičkami, neskôr bábikami, loptami atď.), ktorá sa postupne, viac alebo menej mení na vedomé napodobňovanie života a práce dospelých (napr. v hre na varenie, upratovanie domácnosti, vykonávanie určitých nenáročných druhov práce a pod.).

Spontánnosť procesu učenia, v ktorom významnú úlohu má nielen hra, ale aj napodobňovanie života dospelých, je nezriedka príčinou javu, ako na to poukazujú výsledky etnografických výskumov, že konkrétne formy a cesty, kto-

rými si nastupujúca generácia osvojuje potrebné zručnosti a vedomosti od príslušníkov starších generácií, zostávajú nejasné aj pre sám subjekt, ale aj pre objekt výchovného a učebného procesu. Činnosť, ktorej naučenie a ovládanie malo by byť výsledkom cieľavedomého pôsobenia, v prostredí ľudovej kultúry, vo vidieckej rodine a v lokálnom spoločenstve, sa dostavuje často nečakane, akoby mimovoľne a odrazu.³⁵

V súvislosti s procesom učenia treba popri mimovoľnosti zdôrazniť aj moment aktívneho prístupu. Vyjadrený je už pojmom „učiť sa“, teda nielen dávať (učiť), ale aj vedome prijímať (učiť sa), čo v živote dieťaťa znamená prvé povinnosti. Predstavuje proces uvedomenia si potreby splniť určité povinnosti a záväznosti napriek tomu, že mnohé z vykonávaných prác (napr. starostlivosť o mladších súrodencov, pasenie husí, zaúčanie sa do prác v záhrade, na poli, poháňanie pri oraní atď.) neprinášajú osobitne evidovaný hospodársky úžitok. Neraz nemožno pri nich hovoriť ani o cvičení sa v zručnosti, azda len o privykání na určité povinnosti,³⁶ čo z hľadiska osvojovania si konkrétnych úkonov prostredníctvom návyku na pracovnú disciplínu má veľký nezanedbateľný význam. Pracovitosť, pracovná morálka, disciplína v práci, dochvilnosť, statočnosť atď. ako dôležité morálne hodnoty v živote človeka nestrácajú svoju aktuálnosť ani v súčasnom období napriek tomu, že v súčasnosti sa okrem primárnych výsledkov pracovitosti vo sfére spoločenskej výroby oceňujú — v protiklade s minulosťou — aj výsledky na úseku vzdelania.³⁷

Takto sa dostávame cez analýzu procesu učenia k objasneniu významu ďalšieho činiteľa procesu prenášania etnokultúrnych tradícií. Je ním zospoločensťovanie (socializácia, enkulturácia, začleňovanie sa). Všetky pojmy s pojmom výchovy a učenia vo svojej podstate úzko súvisia a svojím obsahom, ako na

to upozorňujú bádatelia v oblasti sociálnej psychológie, sa vo väčšej alebo menšej miere aj prekrývajú, a to rovnako časovo, ako aj funkčne.

Pod „enkulturáciou“ antropológia rozumie proces, v ktorom si jednotlivec vedome a zámerne osvojuje a interiorizuje vybrané hodnoty kultúry tej sociálnej skupiny (lokálneho spoločenstva), v ktorej žije. V podstate je to proces učenia sa tradíciám príslušného lokálneho spoločenstva.³⁸

Pojem „socializácia“ sa definuje ako proces, v ktorom jednotlivec pod vplyvom sociálnych interakcií a vlastnej individuálnej biologickej a psychickej povahy formuje svoju osobnosť tak, aby sa začlenil do príslušnej lokálnej skupiny a globálnej spoločnosti.³⁹ Je to v skutočnosti celoživotný proces, v ktorom dochádza k postupnej premene človeka ako biologickej bytosti na bytosť spoločenskú; proces získavania nových duševných vlastností, novej orientácie v užšom i širšom prostredí; proces, ktorý skvalitňuje vnímanie, hodnotenie prostredia, spôsob myslenia; proces, pomocou ktorého človek preniká do spoločnosti i do svojej profesie. V podstate je to proces sociálneho učenia a zároveň aktívneho rozvíjania vlastných schopností, ktoré sú podmienkou spoločenského života a úspešného prispôsobenia sa novovznikajúcej situácii.⁴⁰

Ak obidva pojmy, enkulturáciu a socializáciu, v etnografickom bádání nahradíme pojmom prispôsobenie sa, zospoločensťovanie, môžeme nové pojmy definovať ako proces, v ktorom sa jednotlivec vedome, zámerne a v skutočnosti počas celého svojho života prispôsobuje princípom spoločenských noriem, platných a uznávaných v sociálnom a kultúrnom prostredí, do ktorého patrí alebo v ktorom sa chce uplatniť. Je to proces získavania a osvojovania si nových znalostí a vedomostí, ktoré sú mu potrebné v povolání i v spoločenských stykoch; proces správneho orientovania sa v spo-

ločenských hodnotách; proces vytvárania základných pracovných a kultúrnych návykov, zaraďovania sa do určitých sociálnych rolí a citových vzťahov v zmysle spoločenských potrieb a záujmov, vytváranie etických, mravných, estetických, etiketných a iných koncepcií, pravidiel spoločenského správania a vystupovania medzi ľuďmi, osvojovanie si potrebných zvykov a návykov. Základným prostriedkom prispôsobovania sa sú teda medziľudské vzťahy, keďže požiadavky spoločnosti sa vždy sprostredkovávali v sociálnych interakciách, v ktorých sa človek s nimi stretáva.⁴¹

Analýzovaním spomenutých pojmov dospievame k záveru, že začleňovanie sa jednotlivca do príslušného sociálneho a kultúrneho prostredia je nielen aktívnym, ale aj progresívnym aktom. Možno to vysvetliť poznaním, že základom všetkých troch analyzovaných činiteľov, podmienujúcich kvantitu i kvalitu procesu prenášania etnokultúrnych tradícií vo vidieckom prostredí, je spoločenská prax. Je to úsilie čo najlepšie navzájom sa poznať a cez poznanie rešpektovať potreby iného; úsilie z kultúrneho dedičstva osvojiť si predovšetkým tie hodnoty, ktoré nastupujúca generácia pokladá za životne dôležité, podstatné a nevyhnutne potrebné.

Normy spoločenskej praxe si mladá generácia osvojuje pri zapájaní sa do spoločenských stykov a kontaktov s príslušníkmi lokálneho spoločenstva. Na začiatku ide o príslušníkov rodiny, neskôr príbuzenstva, vekových a záujmových skupín a nakoniec o ostatných príslušníkov lokálneho spoločenstva. Nie nevýznamným momentom je objasňovanie a poučanie, ako sa treba správať k príslušníkom spoločenstva, keďže spoločenstvo — úmerne významu, aký majú pravidlá spoločenského styku v záujme dosiahnutia bezkonfliktového života v celom spoločenstve — zasahujú do spomenutého procesu, a to rovnako kontrolou spôsobu, akým rodina vychováva

deti, ako aj opravovaním detí v ich praktickej činnosti.

Výsledkom kontroly je zhoda, jednota pôsobenia rodiny a spoločenstva pri výchove a učení detí a mládeže. Zodpovedá úrovni začlenenenia rodiny a jej príslušníkov do rámca lokálneho spoločenstva. Vzájomné ovplyvňovanie rodiny a spoločenstva je nepretržité. Jeho výsledkom je čo najdôkladnejšie osvojenie si a v konečnom efekte uplatňovanie jednotných zásad spoločenského styku.⁴²

V zmysle našej analýzy rodina je teda prvotným prostredím zospoločensťovania, socializácie človeka. Prostredníctvom rodiny si človek osvojuje a privlastňuje, interiorizuje základné pracovné, kultúrne, etické, mravné, estetické, citové a iné pravidlá, zásady a normy, ktoré potom ďalej rozvíja ako príslušník rôznych vekových, záujmových, sociálnych a kultúrnych skupín spoločenstva. Z analýzy zároveň vyplýva, že rodina sa v tomto procese podriaďuje normám lokálneho spoločenstva, ktoré silou svojho pôsobenia, najmä silou kontrolnej a regresívnej funkcie vtlačá rodine všeobecne prijaté, schválené a spoločenstvom uznávané normy, a to v záujme úspešného uplatnenia sa každého človeka v živote, v záujme jeho prežitia a plnohodnotnej sebarealizácie.

Záverom našich úvah možno konštatovať tri poznatky.

Po prvé, základnými činiteľmi, ktoré proces prenášania etnokultúrnych tradícií z jednej generácie na druhú podmienujú a z hľadiska kvantitatívnej i kvalitatívnej úrovne zabezpečujú, je výchova, učenie (učenie sa) a zospoločensťovanie (socializácia, enkulturácia). Ďalšie štúdium vplyvu a významu týchto činiteľov nám pomôže odhaliť spôsob výberu progresívnych javov ľudových tradícií z celkového kultúrneho dedičstva, vytvoreného predchádzajúcimi generáciami, i spôsoby ich začleňovania do systému národnej a socialistickej kultúry.

Po druhé, kým proces výchovy je pre-

dovšetkým jednosmerný, postupujúci od generácií starších ku generáciám mladším, proces učenia (vďaka učeniu sa) má rozvinuté už obidve stránky, aj časť pasívneho preberania, aj časť aktívneho výberu a osvojovania si kultúrnych hodnôt ľudových tradícií. Proces zospoločenšenia (socializácie, začleňovania sa) je charakterizovaný už jedine aktívnym, cieľavedomým, nepretržitým a systematickým prístupom k výberu takých progresívnych hodnôt tradície, ktoré jednotlivcovi zabezpečujú včlenenie sa do sociálneho a kultúrneho poriadku, do stratifikácie lokálneho spoločenstva a v rámci spoločenstva mu umožňujú uplatniť svoje predstavy a realizovať sa v živote. Treba upozorniť, že výber hodnôt sa uskutočňuje nepretržite a že hodnoty sa neustále menia v čase a priestore, a vďaka tomu zodpovedajú potrebám spoločenstva i jeho príslušníkov.

Po tretie, rodina je relatívne autonómnou sociálnou a kultúrnou jednotkou. V jej rámci sa na pozadí určitého napätia medzi generáciami uskutočňuje výber a odovzdávanie v prvom rade materiálnych, ale takisto aj duchovných hodnôt. V procese prenášania sa rodina podriaďuje tlaku lokálneho spoločenstva, jeho sociálnej a kultúrnej kontrole. Vplyv verejnej mienky je v lokálnom spoločenstve veľmi silný preto, lebo jeho členovia sa navzájom poznajú a denne vstupujú do interakcií a rôznej závislosti. Preto prostredie lokálneho spoločenstva nie je, ba ani nemôže byť pasívnym pozadím analyzovaného procesu transmisie etnokultúrnych tradícií. Je — rovnako ako aj rodina — prostredím vysoko aktívnym, ktoré zabezpečuje výber progresívnych a odmietanie zastaralých hodnôt etnokultúrnych tradícií v záujme nepretržitého rozvoja osobnosti človeka a jeho kultúry.

POZNÁMKY

- 1 Tento postup musíme dodržiavať, ak vo svojom príspevku chceme objasniť nielen proces prenášania etnokultúrnych tradícií, ale aj axiologické princípy, formujúce hodnotenie preberaných javov nastupujúcou generáciou.
- 2 RATICA, D.: Rodinná výchova. In: Sebechleby. Kultúra družstevnej dediny (rkp. 1982, s. 5).
- 3 PRANDA, A.: Zur Frage der Transmissionsmechanismen ethnokultureller Informationen in der Gegenwart. *Lětopis, Reihe C*, 20, 1977, s. 21—31.
- 4 PRANDA, A.: c. d., s. 23.
- 5 RATICA, D.: Etnografické štúdium rodinnej výchovy (K otázkam pojmu a kontextu). *Slov. Národop.*, 30, 1982, s. 224.
- 6 Hoci chápanie týchto pojmov, ako na to ďalej upozorníme, nie je jednotné, tým, že sa ich význam značne prekrýva a že v skutočnosti ide o proces vedomého včleňovania sa, zaraďovania, vrastania jednotlivca do sociálneho a kultúrneho prostredia a daného spoločenstva, používame ich takmer ako synonymné.
- 7 KOLÁŘ, Z.: Sociální prostředí a výchova. *Tvorba*, 1982, č. 44, príloha, s. 8.
- 8 KOLÁŘ, Z.: c. d., s. 6.
- 9 Pozri príspevok citovaný v pozn. 5. V príspevku uvádzanom v pozn. 2 autor túto činnosť redukuje len na výchovu a málo berie do úvahy význam ďalších činiteľov, učenia a cieľavedomého úsilia začleniť sa cez vekové a záujmové skupiny do sociálnej a kultúrnej štruktúry daného lokálneho spoločenstva (RATICA, D.: Rodinná výchova, s. 4).
- 10 MARKARIAN, E. S.: O genezise človečeskoj dejateľnosti i kultury. *Jerevan* 1973, s. 87.
- 11 Problematiku výchovy, učenia (učenia sa) a začleňovania sa (socializácie, enkultúracie) z hľadiska transmisie etnokultúrnych tradícií sme výskumne sledovali už niekoľko rokov v oblasti Kysúc a stredného Pohronia, a to pri rôznych príležitostiach a pri neformálnych stretnutiach s informátormi. Pri takto organizovaných besedách sa ľahko vytvorila atmosféra bezprostrednosti.

- 12 ABC človeka. Praha 1947, s. 368, 369.
- 13 KAČÁNI, V.: Úvod do pedagogiky. Bratislava 1979, s. 59.
- 14 RATICA, D.: Etnografické štúdium, c. d., s. 220.
- 15 Heslá „Výchova“ a „Výchovné činitele“ vypracoval pre Odborovú pedagogickú encyklopédiu Slovenska akad. O. Pavlík. Aj pri tejto príležitosti mu ďakujeme za umožnenie heslá pred publikovaním preštudovať a použiť.
- 16 Etický slovník. Bratislava 1978, s. 266, heslo Výchova (pracovná).
- 17 ĎURIČ, L. — JURČO, M. a kol.: Základy psychológie pre stredoškolských profesorov (skriptum). Bratislava 1971, s. 351, cituje RATICA, D.: Etnografické štúdium, c. d., s. 220.
- 18 ĎURIČ, L.: Teoretické problémy pedagogickej psychológie. In: Psychológia a škola, I. Bratislava 1971, s. 42.
- 19 FIAMENGO, A.: Základy všeobecnej sociológie. Bratislava 1968, s. 414.
- 20 KOLÁŘ, Z.: c. d., s. 6.
- 21 RATICA, D.: Etnografické štúdium, c. d., s. 222—223.
- 22 Pri výskume tejto problematiky nás spočiatku prekvapovalo, že najmä príslušníci najstaršej generácie výchovu chápali v prvom rade v zmysle „vy-chovať“, zabezpečiť chovu (chovu). Vo výroku „vložiť dieťaťu do ruky chlieb“ vo význame „vy-chovať“ je obsiahnutá nielen materiálna, ale aj duchovná stránka výchovy.
23. Výskumy procesu transmisie etnokultúrnych tradícií sme uskutočňovali v rámci iných bádateľských akcií na Kysuciach (okr. Čadca a Žilina) a na strednom Pohroní (okr. Žiar nad Hronom) už v sedemdesiatych rokoch. Sondy z roku 1982 potvrdili platnosť poznatkov, zaznamenaných v spomenutom období.
- 24 Slovník slovenského jazyka, zv. V. Bratislava 1965, s. 227, pri výklade slova „vy-chovať“ (koho, komu na čom) zaznamenáva aj toto chápanie.
- 25 Slovník slovenského jazyka, zv. I. Bratislava 1959, s. 569, 570, výklad slova „chova“ (chóva) a „chovať“.
- 26 RATICA, D.: Etnografické štúdium, c. d., s. 220, 221.
- 27 O tejto problematike jestvuje bohatá literatúra, ktorú tu nemôžeme uvádzať. Z hľadiska pedagogiky pozri PAVLÍK, O.: Vedeckotechnická revolúcia, socializmus a výchova. Bratislava 1978.
- 28 PAVLÍK, O.: heslo „Výchova“ (rkp. OPES 1982). O zásahoch feudálnej vrchnosti do spôsobu života a kultúry vidieckeho obyvateľstva, a teda aj do procesu prenášania niektorých etnokultúrnych tradícií pozri ALBERTY, J.: Čím žili malohontské obce v 19. storočí. Obzor Gemera, 13, 1982, s. 240—248.
- 29 PAVLÍK, O., heslo „Výchovné činitele“ (rkp. OPES 1982). O význame vplyvu hromadných komunikačných prostriedkov na proces zmien ľudovej kultúry jestvuje značná literatúra. Pozri aspoň PRANDA, A.: Základné faktory procesu zmien slovenskej a českej ľudovej kultúry po druhej svetovej vojne. In: Premeny ľudových tradícií v súčasnosti. I. Československo. Bratislava 1977, s. 33—60.
- 30 SIGMUNDOVÁ, M.: Postavenie roľníckej ženy. Na základe etnografických výskumov tradičnej rodiny (rkp. 1982, s. 13, 14).
- 31 Na túto skutočnosť už dávnejšie upozornili niektorí dialektológovia (napr. J. Stanislav, J. Štolc, J. Orlovský, L. Šimovič atď.).
- 32 PAVLÍK, O., heslo „Výchova“ (rkp. OPES 1982).
- 33 PAVLÍK, O., heslo „Výchovné činitele“ (rkp. OPES 1982).
- 34 HYHLÍK, F. — NAKONEČNÝ, M.: ABCD. Malá encyklopédia súčasnej psychológie. Praha 1977, s. 245 (heslo „Učenie“).
- 35 RATICA, D.: Rodinná výchova, c. d., s. 7.
- 36 SIGMUNDOVÁ, M.: c. d., s. 14.
- 37 RATICA, D.: Rodinná výchova, c. d., s. 13. Pozri aj príspevok PRANDA, A.: Formovanie nového systému hodnotových orientácií na súčasnej slovenskej dedine. Slov. Národop., 26, 1978, s. 235—253.
- 38 BOCK, Ph. K.: Modern Cultural Anthropology. New York 1967, s. 23, cituje RATICA, D.: Etnografické štúdium, c. d., s. 221. — Mnohé podnety prináša aj POPELOVÁ, J.: Filozofické problémy noriem. Bratislava 1981, s. 115 atď., i KON, I. S.: Utváranie Ja. Bratislava 1980, s. 35, 100, 226 a pod.
- 39 FIAMENGO, A.: Základy všeobecnej sociológie. Bratislava 1968, s. 380.
- 40 HYHLÍK, F. — NAKONEČNÝ, M.: c. d., s. 223 (heslo „Socializace“).
- 41 HYHLÍK, F. — NAKONEČNÝ, M.: c. d., s. 224 (heslo „Socializace“).
- 42 FOJTÍK, K.: Současná vesnice jako faktor procesu enkulturace a akulturace. In: Životní prostředí a tradice. Brno 1975, s. 152.

GRUNDLEGENDE FAKTOREN DES PROZESSES DER TRANSMISSION ETHNOKULTURELLER TRADITIONEN

Zusammenfassung

Das Wirken der Mechanismen und die Funktion der Faktoren des Prozesses der Übertragung ethnokultureller Traditionen in der ländlichen Familie und in der ländlichen Gemeinschaft zu erläutern ist eine der wichtigsten Aufgaben der ethnographischen Wissenschaft. Dieser Prozeß verläuft ununterbrochen und begleitet jeden Menschen ohne Ausnahme sein ganzes Leben lang. Er gewährleistet nicht nur die Kontinuität der Existenz und der Entwicklung einzelner Erscheinungen und ganzer Bereiche der materiellen, geistigen, sozialen und künstlerischen Volkskultur, sondern auch die Fortdauer ihrer progressiven Elemente und Attribute. Dieser Prozeß bewirkt gleichzeitig, daß jede neue Generation aus dem gesamten Kulturerbe nicht alles übernehmen muß, was ihr die vorigen Generationen hinterlassen haben, sondern nur jenen Teil des Erbes, der ihren Vorstellungen und täglichen Bedürfnissen entspricht.

Mit den Fragen dieses Mechanismus beschäftigten wir uns bereits in einem besonderen Artikel (siehe „Zur Frage der Transmissionsmechanismen ethnokultureller Informationen in der Gegenwart“, *Létopis*, Reihe C, Nr. 20, 1977, S. 21—31). In diesem Beitrag befaßten wir uns mit der Aufzählung und Charakteristik der Mechanismen, die an diesem Prozeß beteiligt sind und seinen Verlauf tatsächlich gewährleisten. Die Transmission ethnokultureller Traditionen (Informationen) wird im weitesten Sinne des Wortes mit solchen Mechanismen realisiert, die dem direkten (unmittelbaren) und dem indirekten (vermittelten) Kontakt zwischen den einzelnen Generationen entsprechen. Trotz des Einflusses der Massenmedien findet die Übertragung ethnokultureller Traditionen materieller und geistiger Substanz auch in der Epoche der wissenschaftlich-technischen Revolution in entscheidendem Maß weiterhin im intimen Milieu informeller Gruppen statt. Der unmittelbarste Kontakt zwischen mehreren Generationen verläuft

zweifelloso in der Familie, im Prozeß der Familienerziehung.

Die Bedeutung der Erläuterung der Funktion grundlegender Faktoren beruht darin, daß die eigentliche Übergabe und Übernahme ethnokultureller Traditionen auf verschiedenen Stufen und in einem unterschiedlichen Maß an Spontaneität und Absichtlichkeit als ununterbrochener und zielbewußter Prozeß organisiert wird. In der Welt der traditionellen Volkskultur zeichnen sich die untersuchten Faktoren durch mehrere spezifische Wesenszüge aus, die in anderen sozialen und kulturellen Milieus (z. B. in der städtischen Umwelt, unter Intelligenzlern u. ä.) nicht so markant zur Geltung kommen.

Zu diesen Faktoren gehört die Erziehung, das Belehren (auch das Lernen), die Sozialisierung, die Enkulturation, das bewußte Eingliedern des Individuums in die soziale und kulturelle Welt der Familie und mittels der Familie auch in das Milieu der lokalen Gemeinschaft. Alle diese erwähnten Faktoren verfolgen auf ihre Art im wesentlichen ein und dieselbe Absicht und dasselbe Ziel: das Individuum einzugliedern, ihn zu helfen, sich in ein breiteres soziales und kulturelles Milieu einzuleben, als es die Familie darstellt. Dabei ist die lokale Gemeinschaft kein passiver, sondern vielmehr ein aktiver Hintergrund dieses Prozesses.

Nachdem der Autor die Definition der Begriffe Erziehung, Unterrichtung und Sozialisierung (Enkulturation, Eingliederung) erläutert hat, die uns aus verwandten gesellschaftswissenschaftlichen Disziplinen (Soziologie, Sozialpsychologie, Pädagogik u. ä.) bekannt sind, untersucht er ihre Bedeutung in der Ethnographie. Den Prozeß der Erziehung im ländlichen Milieu definiert er als dynamisches System von Interaktionen zwischen dem Objekt (den Objekten) und den Subjekten der Erziehung, deren Ziel die Reproduktion spezifischer sozialer und kultureller Beziehungen und Werte ist. Dieser Prozeß wird einerseits

spontan, im Rahmen der täglichen Arbeits- und gesellschaftlichen Kontakte zwischen den Angehörigen verschiedener Generationen realisiert, andererseits durch eine gelenkte latente oder transparente Zielbewußtheit bewirkt, die von der Landbevölkerung treffend mit den Worten „den Kindern das tägliche Brot sichern“ charakterisiert wird.

Aus dieser Feststellung geht hervor, daß die Erziehung in der ersten Phase, im frühen und Vorschulalter des Kindes, ein vorwiegend in einer Richtung verlaufender Prozeß ist. Bezeichnend für diesen Prozeß ist die Transmission materieller Werte der volkstümlichen Traditionen (in der Beköstigung, im Wohnen, in der Kleidung, in der Vorbereitung zur Arbeit usw.). Erst im darauffolgenden Zeitraum, in der Jugend und während des Heranwachsens, wird aus diesem Prozeß eine bilaterale oder multilaterale Aktivität, in deren Rahmen in entscheidendem Maß geistige Werte überliefert werden (in der Sphäre der Ethik, der Moral, der Ästhetik, der praktischen Etikette usw. sowie in verschiedenen Bräuchen und Sitten).

Das Lernen, in welches der Erziehungsprozeß allmählich mündet, bedeutet ein Sichaneignen konkreter Handlungen mit-

tels Angewöhnung an die Arbeitsdisziplin. Es gipfelt in einem bewußten und absichtlichen Aneignen, im Interiorisieren solcher ausgewählter Kulturwerte der gegebenen Gemeinschaft (der Familie, der sozialen Schicht, der Altersgruppe u. ä.), die für das betreffende Individuum bei seiner Geltendmachung, seiner Selbstrealisation mehr oder weniger notwendig sind. Lernen heißt sich an die Prinzipien der gesellschaftlichen Normen anpassen, die im sozialen Milieu, zu dem das Individuum gehört und in dem es sich gelten machen will, gültig sind und die von den Mitglieder dieser Sozietät anerkannt werden.

Abschließend weist der Autor darauf hin, daß die untersuchten Grundfaktoren der Transmission ethnokultureller Traditionen Faktoren sind, die ununterbrochen, während des ganzen Lebens des Individuums und der Gemeinschaft wirken. Sie manifestieren sich gleichermaßen in der Familie wie auch in der lokalen Gemeinschaft, die eine Auslese progressiver Werte gewährleisten und veraltete, überholte Werte der ethnokulturellen Traditionen ablehnen. Dies geschieht zum Wohl und im Interesse einer unaufhörlichen Entfaltung der Persönlichkeit des Menschen und seiner Kultur.

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ ПРОЦЕССА ПЕРЕДАЧИ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ТРАДИЦИЙ

Резюме

Объяснить действие механизмов и функцию факторов процесса передачи этнокультурных традиций в среде сельской семьи и сельской общности — это ключевая задача этнографической науки. Этот процесс протекает непрерывно, и каждого человека без исключения сопровождает в течение всей жизни. Он гарантирует не только преемственность существования и развития отдельных явлений и целых участков народной материальной, духовной, социальной и художественной культуры, но и сохранение их прогрессивных компонентов и атрибутов. Упомянутый процесс в то же время обуславливает то, что каждое по-

следующее поколение не обязательно берет все из культурного наследия, а только ту его часть, которая отвечает его представлениям и повседневным потребностям.

Вопросам механизма этого процесса мы посвятили внимание в специальной статье (см. „Zur Frage der Transmissionsmechanismen ethnokultureller Informationen in der Gegenwart, Lëtopis, Reihe C, 20, 1977, с. 21—31). В ней мы ориентировались на перечисление и характеристику механизмов, участвующих в этом процессе и обеспечивающих его действительное протекание. Трансмиссия этнокультурных традиций (информации) в самом широком смысле

слова осуществляется путем таких механизмов, которые отвечают прямому (непосредственному) и косвенному (опосредованному) контакту отдельных поколений. Несмотря на воздействие средств массовой коммуникации, передача этнокультурных традиций материальной и духовной сущности и в период научно-технической революции в решающей мере осуществляется и далее в интимной среде неформальных групп. Самый непосредственный контакт нескольких поколений, бесспорно, происходит в семье, в процессе семейного воспитания.

Значение объяснения функции основных факторов состоит в том, что собственная передача и принятие этнокультурных традиций организуется на различной ступени и с различной степенью спонтанности и направленности, чем непрерывный и целенаправленный процесс. В среде традиционной культуры народа анализируемые факторы отличаются некоторыми специфическими чертами, которые в другой социальной и культурной среде (например, в среде города, в среде интеллигенции и т. п.) так отчетливо не проявляются.

Этими факторами являются воспитание, обучение (и учение) и социализация, анкультурация, сознательное включение индивида в социальную и культурную среду семьи, а посредством семьи и в среду локальной общности. Все упомянутые факторы в своем воздействии преследуют, по сути, одну и ту же цель: включить индивида, помочь ему вписаться в более широкую социальную и культурную среду, чем представляет собой семья, причем локальная общность является не пассивным, а активным фоном данного процесса.

Автор после приведения дефиниций понимания понятий „воспитание“, „обучение“ и „социализация“ (анкультурация, включение), так, как они известны в родственных общественнонаучных дисциплинах (в социологии, социальной психологии, педагогике и др.), объясняет их значение в этнографии. Процесс воспитания в сельской среде этнографическая наука определяет как динамическую систему взаимодействий объекта (объектов) и субъектов воспитания, целью которого является репродукция

специфических социальных и культурных отношений и ценностей. Оно осуществляется, с одной стороны, спонтанно, в рамках повседневных трудовых и общественных контактов и связей представителей различных поколений, с другой стороны, управляется скрытой или явной целеустремленностью, которую сельское население метко характеризует словами „дать ребенку кусок хлеба в руки“.

Из этой констатации следует, что воспитание на первом этапе, в раннем детстве и в дошкольном возрасте ребенка является преимущественно односторонним процессом. Оно характеризуется передачей материальных ценностей народных традиций (в питании, жилище, одежде, в подготовке к труду и т. п.). Лишь в последующий период, в юности и молодости, оно становится билатеральной или мультилатеральной деятельностью, в рамках которой в решающей мере утверждаются ценности духовные (причем, как в сфере этики, морали, практического этикета, эстетики и т. д., так и в сфере различных обычаев и обрядов). Обучение, в которое постепенно переходит процесс воспитания, означает усвоение конкретных действий посредством навыка к трудовой дисциплине. Оно завершается сознательным и целенаправленным усвоением, интериоризацией таких избранных ценностей культуры данной общности (семьи, социального слоя, возрастной группы и др.), которые в большей или меньшей степени необходимы данному индивиду с точки зрения его места в жизни. Оно означает приспособление принципам общественных норм, действующих и признаваемых в социальной и культурной среде, к которой индивид принадлежит или в которой он хочет найти место.

В заключение автор напоминает, что анализируемые основные факторы процесса передачи этнокультурных традиций являются факторами, действующими непрерывно, в течение всей жизни индивида и общности. Они проявляются в равной мере как в семье, так и в локальной общности, обеспечивая выбор прогрессивных и отвергая устаревшие ценности этнокультурных традиций в интересах непрерывного развития личности человека и его культуры.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej
akadémie vied

Ročník 31, 1983, číslo 3—4

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej
akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. VIERA GAŠPARÍKOVÁ, CSc.

Tajomníčka redakcie
PhDr. Zora Vanovičová

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc.,
PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr.
Václav Frolec, CSc., doc. PhDr. Emília
Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová,
CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr.
Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek,
CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc.
PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr.
Viera Nosáľová, CSc., PhDr. Adam Pranda,
CSc., prof. PhDr. Antonín Robek, DrSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného
povstania, n. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné pred-
platné Kčs 80,—

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma
PNS — ÚED, Bratislava, ale aj každá
pošta a doručovateľ. Objednávky do za-
hraničia vybavuje PNS — Ústredná expe-
dičia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6,
884 19 Bratislava.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej aka-
adémie vied, 1983

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Ака-
демии Наук

Год издания 31, 1983, № 3—4

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии
Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Вера
Гашпарикова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Клемен-
сова 19

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes
der Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Jahrgang 31, 1983. Nr. 3—4. Erscheint vier-
mal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der
Slowakischen Akademie der Wissen-
schaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und
PhDr. Viera Gašpariková

Redaktion: 813 64 Bratislava, Klemenso-
va 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of
the Slovak Academy of Sciences

Volume 31, 1983, No. 3—4

Published quarterly by VEDA, the Pub-
lishing House of the Slovak Academy of
Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová
and PhDr. Viera Gašpariková

Editor: 813 64 Bratislava, Klemensova 19

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de
l'Académie slovaque des sciences

Anné 31, 1983, No. 3—4

Paraît quatre fois par an, Editions de VE-
DA, maison d'édition de l'Académie slova-
que des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et
PhDr. Viera Gašpariková

Rédaction: 813 64 Bratislava, Klemensova
19

Distributed in the socialist countries by
SLOVART Ltd., Leningradská 11, Brati-
slava, Czechoslovakia, Distributed in West
Germany and West Berlin by KUBON
UND SAGNER, D-8000 München 34, Post-
fach 68, Bundesrepublik Deutschland. For
all other countries, distribution rights are
held by JOHN BENJAMINS, B. V., Peri-
odical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Am-
sterdam HOLLAND

